

UNIVERSITATEA OVIDIUS DIN CONSTANȚA
ȘCOALA DOCTORALĂ DE ȘTIINȚE UMANISTE
DOMENIUL FILOLOGIE

REZUMATUL TEZEI DE DOCTORAT

REWRITING ALTERITY: CHALLENGES OF CROSS- CULTURAL TRANSLATIONS OF THE CLASSICS IN 1590s ENGLAND AND OF SHAKESPEARE IN 1890s ROMANIA

[Rescrierea alterității: provocările traducerilor interculturale ale clasicilor în
Anglia anilor 1590 și ale celor shakespeariene în România anilor 1890]

Conducător de doctorat:

Prof. univ. dr. habil. Monica MATEI-CHESNOIU

Student-doctorand:

Anamaria Domnina GÎNJU

CONSTANȚA
2017

CUPRINS

INTRODUCERE GENERALĂ: Traduceri trans-culturale / trans-temporale / trans-spațiale în Anglia anilor 1590 și în România anilor 1890

PARTEA I: TRADUCERI ELISABETANE ÎN ANII 1590

CAPITOLUL 1: PRACTICA ELISABETANĂ A TRADUCERII ÎN ANII 1590

- 1.1. Traducere și națiune
- 1.2. Traducere și spațiu geografic
- 1.3. Traduceri funcționale în cadrul sistemului literar

CAPITOLUL 2: TRADUCERI ALE CLASICILOR ÎN ANGLIA ELISABETANĂ A ANILOR 1590

- 2.1. Geografia clasică în traduceri din 1590
- 2.2. Textele istoricilor clasici pentru elisabetanii din anii 1590
- 2.3. Trecutul reprezentat de poezii clasici și prezentul elisabetan

CAPITOLUL 3: TRADUCERI ELISABETANE DE CĂLĂTORIE ȘI TRAIECTORIA TRADUCERII

- 3.1. Reînnoirea traducerii prin intermediul textelor de călătorie
- 3.2. Textele de navigație în versiuni pragmatice în limba engleză
- 3.3. Geografia modernității timpurii prin traduceri în limba engleză din perioada elisabetană

PARTEA a II-a: TRADUCERI ROMÂNEȘTI ALE PIESELOR SHAKESPIARIENE ÎN ANII 1890

CAPITOLUL 4: SHAKESPEARE ÎN ROMÂNIA ȘI PRACTICA TRADUCERII ÎN ANII 1890

- 4.1. Traducere și națiune: Shakespeare în Europa secolului al XIX-lea
- 4.2. Traduceri românești și spațiu geografic
- 4.3. Traduceri funcționale ale pieselor shakespeareene în anii 1890

CAPITOLUL 5: VALORI ROMANE RESCRISE PENTRU ROMÂNI

- 5.1. *Iulius Caesar* și renașterea națională
- 5.2. *Antoni* și *Cleopatra* și spațiul Est-Vest

CAPITOLUL 6: ISTORIA MEDIEVALĂ ENGLEZĂ ÎN CONTEXTE VALAHE

- 6.1. *Regele Ioan* și lipsa libertăților în anii 1890
- 6.2. *Richard al III-lea* și disensiunea politică

CAPITOLUL 7: DESTINDERE COMICĂ PE SCENA ROMÂNEASCĂ

- 7.1. *Un vis din noaptea de Sânziene*: traducere pentru Teatrul Național
- 7.2. *Femea îndărătnică* la Teatrul Național București

CONCLUZII

BIBLIOGRAFIE

ANEXĂ

Cuvinte cheie: traduceri din literatura clasică, traducerea în perioada modernității timpurii, geocritică și studii literare privind spațialitatea, literatura de călătorie și navigație, teoria traducerii, traduceri românești ale operelor lui Shakespeare

Această disertație examinează comparativ cadrul cultural al traducerii ca o activitate dialogică, interdisciplinară și continuă din ultima decadă ale secolului al XVI-lea în Anglia elisabetană și din ultima decadă a secolului al XIX-lea în Vechiul Regat al României, prin compararea traducerilor din operele clasicilor și ale celor din literatura de călătorie și geografie din Anglia anilor 1590 cu traducerile din opera lui Shakespeare, perceput ca un clasic al teatrului vest-european, în anii 1890. Anii 1590 în Anglia elisabetană au marcat o dezvoltare fără precedent a traducerilor și apropiierilor din literatura antichității grecești și latine, precum și din textele geografice și de călătorie—de la Ovidiu, Vergiliu, Plutarh și Pliniu până la Pedro de Medina, Martín Cortés sau Antonio Galvão. Anii 1890 în Vechiul Regat al României au reprezentat o perioadă similară de zenit cultural și globalizare, când unele piese shakespeariene au fost traduse de Scarlat Ion Ghica, Dimitrie Ghika, și Haralamb Lecca. Prin urmare, traducerile pieselor shakespeariene au fost o modalitate de a rescrie alteritatea culturală românească în relație cu figura canonică a literaturii vestice. Niciun studiu nu a dezbătut comparativ asimilarea și apropierea prin traducerile din ultima decadă a secolelor al XVI-lea și al XIX-lea (anii 1590 în Anglia și 1890 în Vechiul Regat al României), în cadrul unor culturi atât de distanțate în timp și spațiu, iar această disertație este primul tratament comparativ comprehensiv al acestor perioade. Utilizând datele cercetării cantitative și analiza de text, precum și tehnicile de cercetare privind teoria traducerii, antropologia culturală, studiile culturale, geografia culturală și studiile literare geocritice, disertația examinează modalitățile prin care aceste culturi atât de îndepărtate în spațiu și timp s-au adaptat la parametrii rescrierilor interculturale. Localizez provocările traducerilor ca modalități de comunicare și rescriere interculturală în spațiu și timp, în relație cu factori specifici, în funcție de condițiile culturale, religioase, geopolitice și de gen.

Ca o contribuție suplimentară la studiile privind traducerile românești ale operei lui Shakespeare, cu o focalizare specifică asupra perioadei anilor 1590 în Anglia și 1890 în Vechiul Regat al României, această disertație completează un gol prin faptul că ea conectează comparativ practica elisabetană a traducerii din anii 1590, precum și rolul său în formarea limbii naționale și identității culturale, cu traducerilor românești ale pieselor lui Shakespeare din anii 1890, perioadă

ce reprezintă un punct de zenit cultural pentru națiunea română modernă în formare. În plus, această disertație trasează traiectorii noi atât în domeniul studiilor literaturii engleze din perioada modernității timpurii cât și al studiilor literare românești, deoarece se bazează pe teoria traducerii în asociere cu analiza textuală și spațială. Teoriile recente ale traducerii au realizat o reevaluare a acesteia ca o formă literară de manifestare a limbii, indicând natura dialogică a traducerii (Benjamin 21). Demonstrând inseparabilitatea operelor literare față de contextele lor lingvistice și culturale, teoreticienii traducerii au avansat noțiuni cum ar fi „traducătorul ca un mediator transcultural” (Bassnett 95) și au arătat poziția centrală a literaturii traduse în cadrul „polisistemului literar” (Even-Zohar 192). Spațiul cultural de receptare și adaptare al operei shakespeariene a fost interpretat în lumina teoriilor poststructuraliste, care dezbat tensiunea dintre literatură, producția de cultură și politica locală, atribuind semnificație cognitivă sensibilităților spațiale mediate cultural. La baza cercetării orientate spațial a acestei disertații sunt așezate conceptele de „spațiu relațional” (Murdoch 1), „reprezentare spațială” (Levebvre 31) și dicotomia spațiu–loc (*espace–lieu*) prefigurată de Michel de Certeau (117). Geocritica și studiile literare din perspectiva spațialității au subliniat importanța spațiului și a localizării în procesul de modelare a identității culturale, concentrându-și atenția asupra „experienței de localizare” (Tally x), în încercarea de a „cartografia lumi posibile” (Westphal 73). Am utilizat noțiunea referitoare la România ca o „insulă de latinătate” (Boia, *Romania: Borderland of Europe* 28) și cea privind „sindromul insularității” (Boia, “Romania, a Borderland” 261) pentru a stabili parametrii rescrierii alterității prin intermediul traducerilor românești ale pieselor shakespeariene. Conceptului de „rescriere culturală” prin traducere (Bassnett și Lefevere xi) îi adaug reformularea geocritică de *amplasare* culturală pentru a arăta faptul că alegerile pe care le fac traducătorii, sau dezvoltarea practicii traducerii într-o anumită perioadă, depind de factorii geopolitici și de relațiile spațiale dintre cei ce participă la schimburile culturale. Traducerea ca demers cultural, prin urmare, este dependentă de timpul și spațiul în care se desfășoară, precum și de poziționarea geopolitică a culturii țintă. Rezultatul cultural al acestor traduceri—fie că ele sunt realizate în Anglia anilor 1590 sau în România anilor 1890—este refracția unor relații spațiale distinctive, în legătură cu specificul social, economic, politic și intelectual.

Utilizând domeniul în continuă dezvoltare al cercetării și studiilor privind spațialitatea, poate fi extinsă înțelegerea practicii traducerii din anii 1590 în Anglia și din decada 1890–1900 în Vechiul Regat al României. Pentru scriitorul din perioada modernității timpurii, traducerea era un

concept fluid, iar abordările teoretice recente subliniază varietatea rescrierilor interculturale prin intermediul traducerilor. Abordarea interculturală din perspectiva spațialității în literatură este un domeniu de cercetare în continuă dezvoltare, care se focalizează asupra relațiilor dinamice dintre spațiu, localizare și literatură. Studiile cercetătorilor români în domeniul traducerilor operei shakespeariene au fost fundamentale pentru această disertație, în special dicotomia Est–Vest reflectată prin poziționarea geopolitică a României în structurarea traducerilor shakespeariene din secolul al XIX-lea (Nicolaescu 286) și necesitatea de a „recicla” textele canonice prin studierea primelor traduceri din opera lui Shakespeare (Brînzeu 28). Traducerile elisabetane ale clasicilor din anii 1590 și traducerile românești ale operei lui Shakespeare ca o figură clasică în 1890 oferă noi moduri de abordare a traducerilor și adaptărilor și evidențiază rolul lor în reconfigurarea identităților culturale și naționale emergente, în termenii condițiilor specifice dictate de spațialitate și geopolitică. Traducerile românești ale pieselor shakespeariene în anii 1890 îndeplinesc funcția de calibrare a culturii române și de conectare a practicilor teatrale românești la modelele vest-europene. Comunicarea interculturală prin intermediul traducerilor din piesele shakespeariene în România secolului al XIX-lea este o modalitate de a afirma o practică literară nerecunoscută, dintr-un spațiu aflat la intersecția a trei imperii. Acest lucru are rolul de a eleva statutul culturii țintă, prin conectarea acesteia cu autorul elisabetan ale cărui standarde de canonicitate au fost deja general acceptate.

Această abordare comparativă din perspectiva studiilor literare geocritice se desfășoară pe trei direcții. În primul rând, evidențiez modul în care traducătorii contribuie la modificarea statutului artei lor în Anglia elisabetană a anilor 1590 și în România anilor 1890, precum și modul în care aceștia manipulează textele lor sursă (în greacă, latină, germană, franceză sau engleză) pentru consumul culturii țintă, într-un spațiu specific, pentru a produce traduceri pragmatice. În al doilea rând, discut modul în care traducătorii contribuie la redefinirea anglicității sau a individualității românești față de cea străină—construind identitatea națională engleză sau română la fel de eficient ca și proiectele literare originale în limba maternă. În al treilea rând, analizez modul în care traducătorii convertesc energiile competitive ale scriitorilor canonizați ai textelor sursă într-o manieră care reflectă și ajută la configurarea mediului lor istoric: ambianța instabilă a anilor 1590 din epoca elisabetană și cea a anilor 1890 din Vechiul Regat al României. În timp ce traducerile în limba engleză din perioada modernității timpurii oferă versiuni funcționale ale textelor clasice pentru a reînnoi limbajul și practicile literare și pentru a reordona structurile

culturale în scopul de a le face mai inteligibile publicului, traducătorii români ai pieselor lui Shakespeare remodelează o identitate culturală emergentă bazată pe revitalizarea lingvistică și a practicilor literare, în funcție de modelele teatrului vestic, prin concentrarea asupra modurilor de interpretare teatrală. Comunicarea interculturală prin intermediul traducerilor este o modalitate de exprimare a tendințelor de modernizare din limbă și a necesității de a acorda cultura la tendințele de globalizare ale vremurilor. Examinarea critică a traducerilor românești ale pieselor shakespeariene în anii 1890 arată faptul că acestea sunt un indicator seismografic pentru mentalitățile în schimbare, în condițiile globalizării culturale.

Traducerile textelor clasice și geografice din Anglia elisabetană—mai ales în ultima decadă a secolului al XVI-lea (1590)—au fost utilizate pentru a semnaliza noile practici de internaționalizare a culturii, care au survenit ca rezultat al noilor explorări geografice și a extinderii orizonturilor europene. Un proces similar de internaționalizare a culturii are loc în Europa de Est în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea, odată cu consolidarea statelor naționale și dizolvarea Imperiului Otoman. Motivele ce stau la baza popularității lui Shakespeare în Europa secolului al XIX-lea sunt reevaluarea reperelor culturale, relansarea mișcărilor naționaliste și formarea identităților naționale. De vreme ce Shakespeare în Europa secolului al XIX-lea era un mediu ce facilita schimburi interculturale, adaug factorul geografic pentru a argumenta faptul că traducerile pieselor shakespeariene erau utilizate ca un canal de conducere pentru comunicarea interculturală și o încercare de poziționare globală a parametrilor culturii române emergente în relație cu literatura universală. Invoc contradicțiile și paradoxurile practicii traducerii în perioada elisabetană a anilor 1590, prin interpretarea în mod relațional și prin analiza a ceea ce traducătorii afirmă în paratextele traducerilor lor (introduceri, prefețe și note marginale) referitor la munca lor de traducere, în comparație și în contrast cu un corpus de traduceri românești format din șase piese shakespeariene traduse și publicate perioada anilor 1890. Susțin ideea conform căreia vitalitatea culturii române la sfârșitul secolului al XIX-lea poate fi măsurată prin raportarea la statutul pe care îl are Shakespeare în cadrul acesteia. Argumentez în favoarea unui studiu comparativ și relațional al traducerilor din perioadele de sfârșit de secol, nu numai din perspectiva unor anumiți autori, ci și ca o modalitate de combinare a factorilor de natură națională, lingvistică, religioasă, culturală, economică și geopolitică. Printre acești factori, globalizarea este definitorie atât pentru perioada anilor 1590 în Anglia cât și pentru anii 1890 în România. Anii 1590 în Anglia elisabetană au reprezentat o perioadă de globalizare economică și culturală, când noile descoperiri geografice și

călătoriile peste ocean au determinat o nouă înțelegere a locului națiunii engleze într-o societate cosmopolită. În mod asemănător, anii 1890 în Vechiul Regat al României au reprezentat o perioadă când, imediat după unificarea parțială a țării (1859), votarea unei Constituții democratice (1866) și dobândirea independenței față de Imperiul Otoman (1877) au existat încercări de reconsiderare a identității naționale, materializate prin traduceri semnificative din punct de vedere cultural, ce includeau opera lui Shakespeare ca o figură clasică a teatrului vest-European.

Disertația este structurată în două părți și șapte capitole. Prima parte analizează traducările elisabetane din 1590 și rolul lor în modelarea unei identități naționale emergente, bazată pe traduceri din clasici și din textele de călătorie și cele geografice. Capitolul 1 examinează practica elisabetană a traducerii în anii 1590, cu un accent pe practică, în opoziție cu teoria traducerii, existentă în special pe continent. Pentru a contextualiza analiza, capitolul se bazează pe următoarele teme sincronizate: (1.1) traducere și națiune; (1.2) traducere și spațiu geografic; (1.3) traduceri ale clasicilor și ale textelor de călătorie în 1590 în cadrul sistemului literar elisabetan, cu o focalizare pe rescrierea acestor texte în piesele shakespeariene. Prin analiza afirmațiilor traducătorilor elisabetani existente în epistolele de dedicație sau în prefețele către cititori din aceste traduceri, argumentez următoarele: (1) traducerea este un promotor important al aspirațiilor naționaliste, acordate cu factorii geopolitici ai epocii; (2) localizarea geografică și poziționarea geopolitică joacă un rol important în producerea și receptarea textelor traduse; (3) mai mult decât orice alt tip de text tradus, textele clasicilor și cele geografice și de călătorie au rolul de a asigura conexiunea cu valorile trecutului (clasicii) și cu descoperirile contemporane (textele de călătorie și cele geografice). Din aceste motive, traducările elisabetane ale acestor texte sunt nu numai realizări culturale importante prin ele însele, ci și factori esențiali de conectare între culturi și valori.

Capitolul 2, „Traduceri ale clasicilor în Anglia elisabetană a anilor 1590,” examinează un corpus de traduceri ale clasicilor din anii 1590 și evidențiază polivocalitatea traducerilor literare și funcția culturală pe care acestea o îndeplinesc în contextul epocii. Analizele de text se orientează către textele geografilor clasici Pomponius Mela și Iulius Solinus Polyhistor, traduse de Arthur Golding (1590); traducerea *Istoriei naturale* a lui Caius Plinius Secundus de către Philemon Holland (1592; 1601); *Viețile paralele* ale lui Plutarh, traduse de Thomas North (1595); precum și traduceri ale următorilor scriitori latini: Cicero (tradus de Nicolas Grimald, 1596; 1600), Tacitus (tradus de Richard Greenway, 1598) și Titus Livius (tradus de Philemon Holland, 1600). În plus,

acest capitol analizează informațiile cuprinse în paratekst (prefețe, epistole de dedicație și note marginale) existente în traducerile în limba engleză ale poezilor clasici: *Metamorfozele* lui Ovidiu, tradusă de Arthur Golding (1593) și *Eneida* lui Virgiliu, tradusă de Thomas Phaer și continuată de Thomas Twayne (1596). Susțin teoria conform căreia abordarea pragmatică a literaturii clasice și a literaturii geografice și de călătorie prin intermediul traducerii este rezultatul curentului de globalizare și al energiilor culturale și sociale competitive existente în Europa și transmise către Anglia elisabetană a anilor 1590. În acest fel, capitolul evidențiază modul în care traducerile acestor texte acționează ca mediatori interculturali cu adaptare la un timp și spațiu specific. Dezvoltarea și declinul acestei vogi a traducerilor din clasici în perioada modernității timpurii, prin urmare, oferă un model de influență—nu prin faptul că aceasta se manifestă ca o reutilizare diacronică a autorilor clasici de către succesorii lor, ci ca o rețea vie și dinamică materializată prin dialog intelectual și dezbateri constructive.

Capitolul 3, „Traduceri elisabetane de călătorie și traiectoria traducerilor,” examinează un corpus de traduceri elisabetane format din texte de călătorie, geografice și de navigație, publicate în perioada 1590–1601 și traduse în limba engleză din latină, italiană, spaniolă, olandeză sau franceză. Analizele de text sunt focalizate asupra intervențiilor traducătorilor, manifestate în paratekst (introduceri și note) publicate în aceste lucrări traduse. În cadrul acestui corpus de traduceri elisabetane din 1590 sunt studiate următoarele texte: traducerea textului de călătorie *Un raport asupra regatului Congo* de Duarte Lopes, tradus de Abraham Hartwell (1597); raportul lui Jan Huyghen van Linschoten privind voiajul său către Indiile de Est, tradus de William Philip (1598); precum și descrierea navigatorului portughez António Galvão, tradusă și editată de Richard Hakluyt în 1601. Analizele textelor de navigație publicate în anii 1590 în Anglia elisabetană se bazează pe un corpus de traduceri ale unor manuale de navigație foarte populare în epocă, cum ar fi cel scris de Cornelis Antoniszoon (tradus din limba olandeză de Robert Norman în 1590, cu o altă ediție în 1600); de Pedro de Medina (tradus de John Frampton în 1595); și de Martín Cortés (tradus de Richard Eden în 1596). În ceea ce privește textele geografice, analizele paratextului includ traducerea efectuată de către Edward Aggas a descrierii Franței scrisă de Michel Hurault (1592); o descriere a Țărilor de Jos de Lodovico Guicciardini, tradusă din limba italiană de Thomas Danett (1593); și o descriere a Republicii Venețiene de cardinalul Gasparo Contarini, tradusă din limba italiană de Lewes Lewkenor (1599). Interacțiunea vitală dintre traducător și text oferă posibilități de înțelegere a diferențelor și similitudinilor culturale, prin rescrierea alterității în noi

registre, în funcție de timpul și locul realizării traducerii. Spațiile mentale deschise în imaginația cititorilor elisabetani de către aceste texte traduse acționează ca declanșatoare ce modelează identitatea culturală, marcată de factorii economici, sociali și geopolitici ai globalizării. Aceste traduceri răspund necesității de a integra sentimentul național englez în cadrul limitelor mai largi ale lumii globalizate și ele dau glas unor incipiente aspirații imperialiste.

Cea de-a doua parte a acestei disertații examinează metodele și tehnicile utilizate de intelectualii români în anii 1890 pentru a conecta cultura română la modelele și practicile existente în Europa în ceea ce privește traducerile și apropierea operei shakespeariene în secolul al XIX-lea. Prin analiza afirmațiilor traducătorilor români, conținute în prefețele sau în notele de subsol anexate traducerilor acestora—paratextele traducerilor românești ale pieselor lui Shakespeare—precum și prin analiza lucrărilor critice românești dedicate lui Shakespeare în anii 1890 și a afișelor montărilor teatrale de la Teatrul Național din București din ultima decadă a secolului al XIX-lea, în această secțiune argumentez faptul că aceste aspecte trans-generice sunt diferite manifestări ale traducerii interculturale. Capitolul 4, intitulat „Shakespeare în românește și practica traducerii în 1590” examinează următoarele aspecte: „Traducere și sentimentul național” (4.1), ce se referă la modalitățile în care traducerile operei shakespeariene au fost utilizate în Europa secolului al XIX-lea pentru a promova idealurile statelor naționale; „Traduceri românești și spațiul geografic” (4.2), care discută influența poziției „insulare” a Vechiului Regat al României în contextul geopolitic al epocii asupra traducerilor din opera lui Shakespeare; și „Traduceri funcționale ale operei lui Shakespeare în anii 1890” (4.3), care examinează modul în care plurivocalitatea reprezentărilor shakespeariene ale spațiilor și tradițiilor au un impact asupra arhetipurilor culturale românești în procesul europenizării. În acest capitol susțin următoarele argumente: (1) traducerile interculturale românești ale pieselor shakespeariene au fost produse în concordanță cu factorii geopolitici ai timpului și au fost promotori importanți ai aspirațiilor naționaliste și unioniste. În Vechiul Regat al României din anii 1890, parametrii națiunii emergente sunt construiți de-a lungul traiectoriilor trasate de traducătorii pieselor lui Shakespeare, ale căror activități rezonau cu misiunile naționaliste menite să amplaseze noul stat format în contextul culturii europene. (2) localizarea geografică și poziționarea geopolitică a Vechiului Regat al României în anii 1890, ca o „insulă” plasată la intersecția a trei imperii, a jucat un rol semnificativ în producerea și receptarea acestor texte; (3) mai mult decât orice traducere din operele scriitorilor vest-europeni, traducerile pieselor

shakespeariene au rolul de asigura conexiunea cu valorile trecutului și cu aspirațiile naționaliste prezente care funcționau în anii 1890.

Capitolul 5, „Valori romane rescrise pentru români,” discută, prin analize de text, trei traduceri românești ale tragediei shakespeariene *Iulius Caesar*, de Barbu Lazureanu (1892); de Scarlat Ion Ghica (1895/1896); și de Dimitrie N. Ghika (1908), precum și traducerea tragediei *Antoniou și Cleopatra* de Scarlat Ion Ghica (1893) din perspectiva alegerilor lexicale realizate de traducători și a elementelor importante subliniate în paratekst. Problemele investigate în acest capitol includ legătura dintre traduceri românești ale pieselor romane shakespeariene și mișcarea de democratizare a țării, în cadrul parametrilor de înnoire dictați de formarea identității naționale. Traducerile piesei *Iulius Caesar* reflectă noțiuni ale liberalismului burghez și democrației constituționale, legate de adoptarea Constituției din 1866 în Principatele Române. În plus, legătura dintre personajul istoric Iulius Caesar și regatul Dac din trecutul roman al României joacă un rol în selecția și traducerea repetată a acestei piese shakespeariene în anii 1890 în România. Cu toate acestea, ambivalența reprezentării dramatice a valorilor romane atât în *Iulius Caesar* cât și în *Antoniou și Cleopatra*, relațiile dintre Est și Vest, supunere și putere, afectează traducerea în românește a acestei piese, într-o perioadă marcată de un sentiment național în formare, în cadrul contextului geopolitic. Conexiunea cu istoria romană, interpretată prin filtrul unei perioade de schimbare (anii 1590 din Anglia elisabetană, când a fost scrisă piesa *Iulius Caesar*) este relevantă pentru perioada de schimbare existentă în Vechiul Regat al României în 1890.

Capitolul 6, „Istoria medievală engleză în contexte valahe,” examinează traduceri românești ale pieselor istorice shakespeariene *Regele Ioan* și *Regele Richard III*, traduse direct din limba engleză de Scarlat Ion Ghica și publicate în aceeași ediție în 1892. Problemele investigate în acest capitol se referă la relația de poli-spațialitate și poli-temporalitate creată prin asocierile dintre diferite stadii de evoluție a istoriei medievale a Angliei reprezentată în cele două piese shakespeariene; dintre contextele corespunzătoare din istoria medievală a Valahiei; precum și dintre realitățile geopolitice din anii 1890, când traduceri acestor piese au fost publicate în Vechiul Regat al României. Analiza acestor traduceri evidențiază faptul că relația dintre istoria medievală din cele două principate române (Valahia și Moldova) și istoria medievală a Angliei reprezentată în aceste piese istorice a fost destul de relevantă pentru spectatorii din secolul al XIX-lea pentru a justifica popularitatea acestor traduceri. Probleme legate de regalitate, lupta pentru putere în timpuri sângeroase, precum și aspirațiile către o comuniune și unire politică și culturală

aveau un înțeles pentru spectatorii și cititorii români din anii 1890. În plus, este posibil să existe o legătură între adoptarea constituției din 1866 din Vechiul Regat al României și semnarea, în timpul Regelui Ioan, a documentului *Magna Carta* a libertăților în Anglia de la începutul secolului al XIII-lea. Deși acest fapt nu este menționat în piesa shakespeariană, el apare proeminent în introducerea traducătorului la ediția în limba română din 1892. În afară de indicatorii semantici și lexicali ce decurg din analiza acestor două traduceri ale pieselor istorice shakespeariene, factorii geopolitici reprezentați de poziționarea României la intersecția dintre Est și Vest au constituit elemente importante care au asigurat popularitatea relativă a traducerilor acestor piese.

Capitolul 7, „Destindere comică pe scena românească,” examinează traducerile în limba română a comediilor shakespeariene *Un vis din noaptea de Sânziene*, tradusă de G. P. Sterian (1893) și *Femea îndărătnică*, tradusă de Haralamb Lecca (1898) după o versiune franceză. Aceste traduceri românești ale celor două comedii shakespeariene sunt o provocare pentru traducătorii români din cauza semnificațiilor sociale și a interpretărilor de gen pe care cele două piese le activează în interpretare. În acest context social, argumentez următoarele aspecte: (1) Traducerile și montările teatrale ale celor două comedii shakespeariene pot fi legate de ascensiunea clasei mijlocii într-o poziție proeminentă din punct de vedere economic și politic în perioada anilor 1890 în Vechiul Regat al României. Compusă din comercianți și industriași, funcționari și deținători ai unor profesii liberale, mai ales avocați și profesori, această clasă forma burghezia acelei epoci. (2) Alfabetizarea în continuă creștere, afluența economică și autoritatea culturală a femeilor din această clasă de mijloc în anii 1890 au influențat traducerea și popularitatea acestor comedii romantice shakespeariene în rândul spectatoriilor din ultima decadă a secolului al XIX-lea. (3) Aspectele de comedie—la limită, de farsă—contribuie la dezvoltarea genului comediei în cadrul teatrului național. Aceste traduceri ale comediilor shakespeariene joacă un rol important în procesul de conceptualizare a schimbării în cultura română a secolului al XIX-lea: schimbare socială, prin ascensiunea clasei de mijloc; schimbare culturală, declanșată de educația crescândă în rândul membrilor clasei de mijloc și dezvoltarea teatrului național; și schimbare politică, în urma creșterii speranței într-o monarhie responsabilă, ce pune națiunea în prim plan.

Parametrii urmați în construirea argumentului din această disertație ce interpretează traducerile clasicilor și ale textelor de călătorie și cele geografice din anii 1590 în Anglia și ale traducerilor lui Shakespeare în anii 1890 în România sunt bazați pe contradicție, statutul dialogic al traducerilor și relația dintre acestea. Provocările culturale, religioase, geopolitice și de gen cu

care traducătorii s-au confruntat în activitatea lor de mediere interculturală sunt caracteristice pentru impactul cu tente de hibridizare al operei shakespeariene asupra culturii române în anii 1890, comparabil cu receptarea textelor clasice și a celor geografice și de călătorie în Anglia elisabetană a anilor 1590. Prin urmare, putem reafirma faptul că însăși cultura poate fi interpretată ca un proces de traducere. Traducerea văzută din această perspectivă este o confruntare culturală dinamică, o negociere a diferențelor, dar și un proces de transformare. Acest aspect dovedește faptul că, în perioadele de sfârșit de secol, traducerile literare devin din ce în ce mai adaptabile la interpretări trans-temporale, trans-spațiale și trans-culturale. În perioadele de sfârșit de secol din cele două culturi, traducerile răspund necesității de armonizare a culturii și limbii specifice la tendințele de globalizare ale epocii. În acest fel, traducerile sunt caracteristice pentru aspirațiile de formare a unei identități naționale modernizate. Acest lucru se materializează în cultura română prin traduceri interculturale ale pieselor shakespeariene ca un simbol clasicizat al teatrului vestic. Prin urmare, în loc de a vorbi doar de simpla înlocuire semantică și lexicală prin traducere, susțin conceputul de *amplasare* culturală—acțiunea de a așeza traducerea la locul său, în poziție culturală proeminentă, prin includerea interpretărilor poli-temporale și poli-spațiale.

BIBLIOGRAFIE

Surse primare

- Antoniszoon, Cornelis. *The safegarde of saylers*. Translated out of Dutch into English by Robert Norman hydrographer. 2nd edition. London: Edward Allde, 1590. STC 21547.
- Contarini, Gasparo. *The Commonwealth and Gouvernement of Venice*. Written by the Cardinall Gasper Contareno, and translated out of Italian into English by Lewes Lewkenor Esquire. Translated by L. Lewkenor. London: John Windet for Edmund Mattes, 1599. STC 5642.
- Cortés, Martín. *The arte of nauigation*. Translated by Richard Eden. London: Edw. Allde for Hugh Astley, 1596. STC 5803.
- Galvão, António. *The discoveries of the world*. Translated by Richard Hakluyt. London: G. Bishop, 1601. STC 11543.
- Guicciardini, Lodovico. *The description of the Low countreys and of the prouinces thereof, gathered into an epitome out of the historie of Lodouico Guiccardini*. Translated by Thomas Danett. London: Peter Short for Thomas Chard, 1593. STC 12463.

- Hurault, Michel. *An excellent discourse vpon the now present estate of France*. Translated by Edward Aggas. London: Iohn Wolfe, 1592. STC 14005.
- Linschoten, Jan Huygen van. *Iohn Huighen van Linschoten. His discours of voyages into ye Easte & West Indies*. Translated by John Wolfe. London: John Windet for Iohn Wolfe, 1598. STC 15691.
- Livy. *The Romane historie written by T. Livius of Padua*. Translated out of Latine into English, by Philemon Holland. London: Adam Islip, 1600. STC 16613.
- Lopes, Duarte. *A report of the kingdome of Congo. Drawen out of the writings and discourses of Odoardo Lopes a Portingall, by Philipppo Pigafetta*. Translated out of Italian by Abraham Hartwell. London: Printed by Iohn Wolfe, 1597. STC 16805.
- Medina, Pedro de. *The arte of nauigation. Made by M. Peter de Medina. With the declination of the sunne newly corrected*. Translated out of Spanish into English, by Iohn Frampton. London: Thomas Dawson, 1595. STC 17772.
- Mela, Pomponius. *The rare and singuler worke of Pomponius Mela*. Translated into Englishe by Arthur Golding Gentleman. London: John Charlewood for Thomas Hacket, 1590. STC 17786.
- Ovid. *The xv. bookes of P. Ouidius Naso: entituled, Metamorphosis*. Translated by Arthur Golding. London: Printed by Iohn Danter, 1593. STC 18960.
- Pliny the Elder. *The Historie of the World, Commonly Called, the Natural Historie of C. Plinius Secundus*. Translated into English by Philemon Holland Doctor in Physicke. 2 vols. London: Adam Islip, 1601. STC 20029.
- Plutarch, *The liues of the noble Grecians and Romanes*. Translated out of Greeke into French by Iames Amiot and out of French into English, by Thomas North. London: Richard Field for Thomas Wight, 1595. STC 20067.5.
- Shakespeare, William. *William Shakespeare: The Complete Works*. Edited by Stanley Wells and Gary Taylor. The Oxford Shakespeare. Oxford: Clarendon Press, 1992.
- . *Antoniū și Cleopatra*. Tragedie în 5 acte de William Shakespeare. Tradusă în Românește de Scarlat Ion Ghica. București: Tipografia Gutenberg, 1893.
- . *Julius Caesar*. Dramă de William Shakespeare. Tradusă în românește de Scarlat Ion Ghica. București: Tipografia Voința Națională, 1896.
- . *Iulius Caesar*. Dramă în 5 acte de William Shakespeare. Tradusă direct din englezește de Barbu Lazureanu. București: Tipografia E. Miulescu, 1892.

- . *Iulius Ceasar*. Tragedie în 5 acte. Tradusă de Dimitrie N. Ghika. București: Minerva, 1908.
- . *Femeea îndărătnică*. Comedie în cinci acte. Tradusă în versuri și refăcută pentru teatru de Haralamb G. Lecca. Craiova: Institutul de editor Ralian și Ignat Samitca, 1898.
- . *Femeea îndărătnică* de W. Shakespeare: Tradusă în versuri de Haralamb G. Lecca. București: Stabiliment de Arte Grafice Albert Baer, 1907.
- . *Regele Ioan. Regele Richard III. Neguțătorul din Veneția* de William Shakespeare. Traduse de Scarlat Ion Ghica. București: Tipografia Gutenberg, Joseph Göbl, 1892.
- . *Un vis din noaptea de Sânziene. Comedie-feerie în 3 acte și 8 tablouri*. Tradusă de G. P. Sterian. Musica de F. Mendelssohn Bartholdy. București: Stabilimentul grafic I. V. Socecă & Teclu, 1893.
- . *Viața și mórtea Regelui Richard III*. Tragedie de William Shakespeare. Tradusă în Românesce de Scarlat Ion Ghica. București: Stabilimentul Grafic Socecu & Teclu, 1884.
- Solinus, Gaius Julius. *Whereunto is added that learned worke by Julius Solinus Polyhistor*. Translated into Englishe by Arthur Golding. London: John Charlewood for Thomas Hacket, 1590. STC 17786.
- Tacitus, Publius Cornelius. *The annales of Cornelius Tacitus. The description of Germanie*. Translated by Richard Greenwey. London: Arn. Hatfield, for Bonham and Iohn Norton, 1598.
- Virgil. *The thirteen books of Aeneidos*. Translated by Thomas Phaer and Thomas Twyne. London: Thomas Creede, 1596. STC 24803.

Surse secundare

- Bassnett, Susan. "The Translator as a Cross-Cultural Mediator." *The Oxford Handbook of Translation Studies*. Edited by Kirsten Malmkjær and Kevin Windle. Oxford: Oxford University Press, 2011, pp. 95–107.
- Bassnett, Susan and André Lefevere. "General Editors' Preface." *Translation/History/Culture: A Sourcebook*. Edited by André Lefevere. London and New York: Routledge, 1992, pp. xi–xii.
- Benjamin, Walter. "The Task of the Translator," trans. Harry Zohn. *The Translation Studies Reader*. Edited by Lawrence Venuti. New York: Routledge, 2000, pp. 15–33.

- Boia, Lucian. "Romania, a Borderland." *Weighting Differences: Romanian Identity in the Wider European Context*. Edited by Vasile Boari and Sergiu Gherghina. Newcastle-upon-Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2009, pp. 260–67.
- . *Romania: Borderland of Europe*. Translated by James Christian Brown. London: Reaktion Books, 2001.
- Brînzeu, Pia. "Recycling Old Texts: Petre P. Carp's Translation of Macbeth (1864)." *Shakespeare in Nineteenth-Century Romania*. Edited by Monica Matei-Chesnoiu. Foreword by Ton Hoenselaars. Bucharest: Humanitas, 2006, pp. 28–48.
- de Certeau, Michel. "Spatial Stories." *The Practice of Everyday Life*. Translated by Steven Rendall. Berkeley, CA: University of California Press, 1984, pp. 115–30.
- Even-Zohar, Itamar. "The Position of Translated Literature within the Literary Polysystem." *The Translation Studies Reader*. Edited by Lawrence Venuti. London and New York: Routledge, 2002, pp. 192–97.
- Lefebvre, Henri. *The Production of Space*. Translated by Donald Nicholson-Smith. Oxford: Blackwell, 1991.
- Murdoch, Jonathan. *Post-Structuralist Geography: A Guide to Relational Space*. London: Sage Publications, 2006.
- Nicolaescu, Mădălina. "'Are we turned Turks?' Translating Shakespeare in a Borderland." *Shakespeare in Europe: Nation(s) and Boundaries*. Edited by Odette Blumenfeld. Iași: Editura Universității Alexandru Ioan Cuza, 2011, pp. 285–95.
- Tally, Robert T. Jr. "Series Editor's Preface." *Ecocriticism and Geocriticism: Overlapping Territories in Environmental and Spatial Literary Studies*. Edited by Robert T. Tally Jr. and Christine M. Battista. New York: Palgrave Macmillan, 2016, pp. ix–x.
- Westphal, Bertrand. *Geocriticism: Real and Fictional Spaces*. Translated by Robert T. Tally Jr. New York: Palgrave Macmillan, 2011.